

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De archeologische collectie van het KZGW vroeger en nu

Louwe, Kooijmans L.P.

Citation

Louwe, K. L. P. (2009). De archeologische collectie van het KZGW vroeger en nu. *Zeeland*, 18(3), 90-94. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/82918>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/82918>

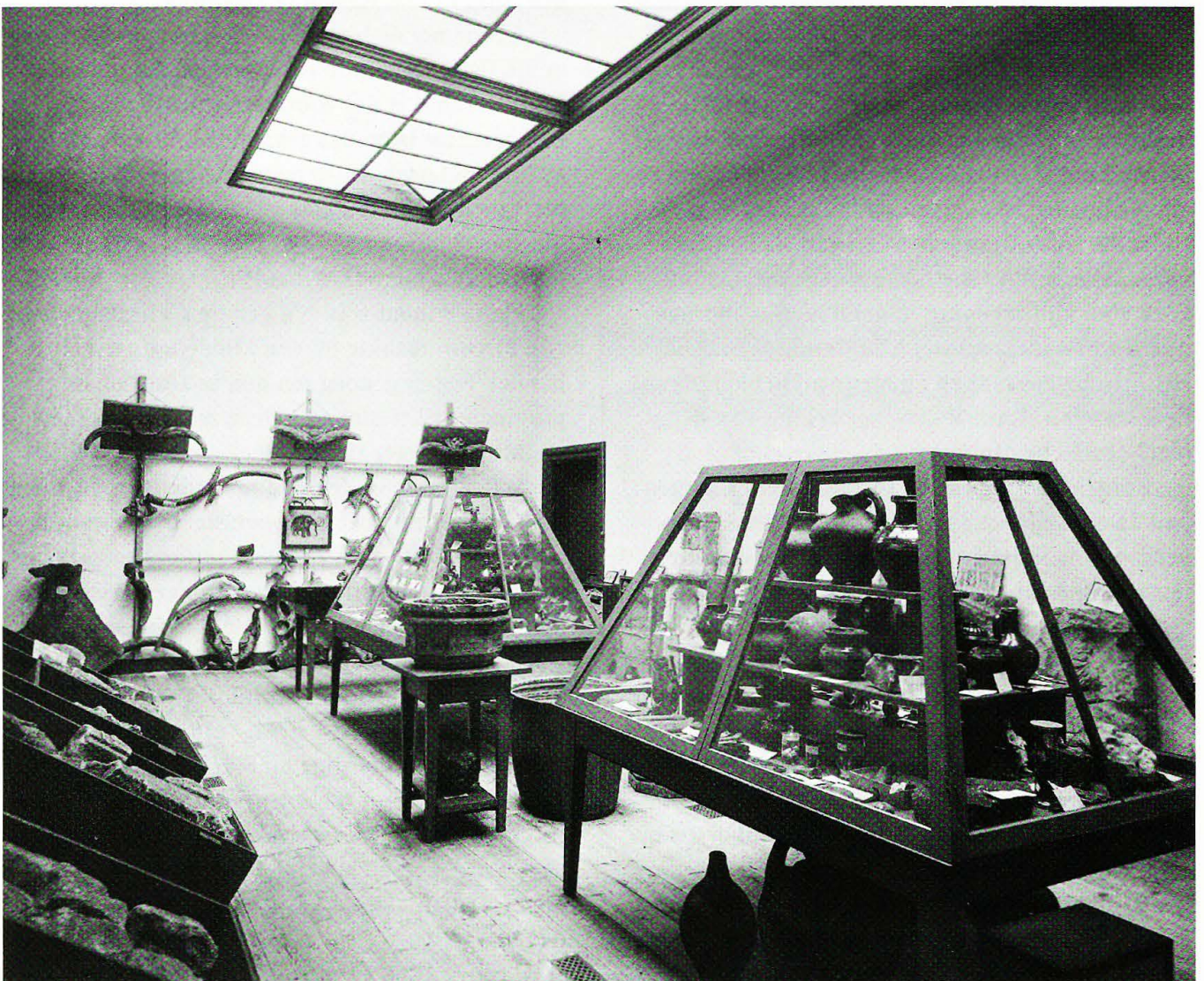
Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De archeologische collectie van het KZGW vroeger en nu

Nehalennia in en uit Domburg

In 1866 verzocht Conrad Leemans, directeur van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, de minister van Binnenlandse Zaken de Nehalennia-monumenten aan zijn museum toe te wijzen ter restauratie en bewaring. Daartoe was alle aanleiding. Een kleine twintig jaar tevoren, om precies te zijn op 10 oktober 1848, was namelijk de bliksem ingeslagen in de kerk van Domburg, waarbij de gehele kerk door brand was verwoest, met inbegrip van de Romeinse wijaltaren, die daarin ruim tweehonderd jaar lang opgesteld waren geweest. Maar vijf stuks overleefden de brand in min of meer toonbare staat; zij werden toen samen met het Victoria-beeld tegen de buiten-

muur van de toren geplaatst. Alle brokstukken kwamen terecht in de tuin van onderwijzer en gemeentesecretaris Van Kesteloo en lagen daar in 1866 nog steeds. Leemans' brief leidde ertoe dat het gemeentebestuur en de ambachtsheer acuut maatregelen namen om afvoer naar Holland te voorkomen. Zij schonken de stenen aan het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen en zo werd alles naar Middelburg overgebracht. Leemans keek op zijn neus, maar hij had al twee onbeschadigde stenen, uit de Papenbroek-verzameling, en hij kon enkele jaren later het fraaie altaar van Dacinus, de zoon van Liffio, aankopen bij de veiling van de boedel van het huis Ilpen-

De Steenkamer in het museum van het Zeeuws Genootschap aan de Wagenaarstraat te Middelburg, foto C.W. Bauer 1894. (ZA, Zel. III. II 687-06)

dam. In Middelburg vormden de beste stukken de kern van de zogenoemde Steenkamer van het museum van het Zeeuws Genootschap, maar de brokken kwamen terecht in een stal van de abdij, waar Marie de Man op hoge leeftijd nog uit 25 stukken een altaar in elkaar wist te puzzelen, maar wel met de verzuchting dat er tamelijk slordig mee was omgesprongen.

Het is curieus te zien met hoe weinig egards er was omgegaan met een van de meest spectaculaire archeologische vondstgroepen in ons land, want ook vóór de blikseminslag lieten het beheer en de expositie van de stenen te wensen over: ze waren dik met kalk besmeerd, met algen begroeid en voorzien van graffiti van bezoekers. De voorzitter van het Zeeuws Genootschap, N.C. Lambrechtsen, signaleerde dat in 1804 maar kon daar toen kennelijk weinig aan veranderen. U kunt dit allemaal meer in detail lezen in het alleraardigste boekje dat dr. P. Stuart in 2003 wijdde aan beide grote Nehalennia-complexen, die van Domburg en Colijnsplaat.¹

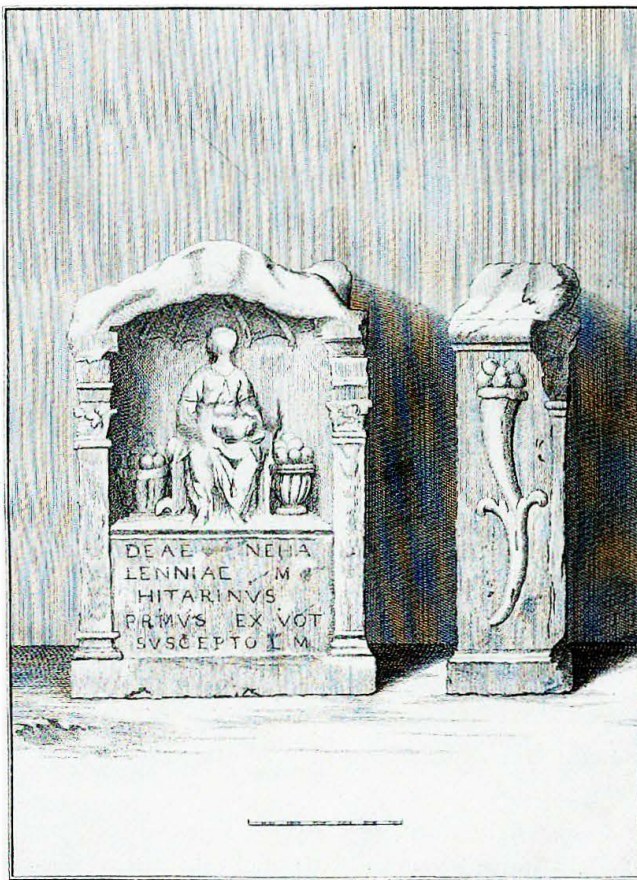
Het is interessant te zien, hoe zelfs de belangrijkste archeologische vondsten toentertijd min of meer vogelvrij waren, welke tegenreacties Leeuwers' ongetwijfeld goede bedoelingen opriepen en hoe het Zeeuws Genootschap uiteindelijk de rol van schatbewaarder vervulde die het zich tot taak had gesteld.

De oudste archeologie

De Domburgse stenen staan aan het begin van de archeologische collectie van het Genootschap. Zij laten zien dat de opbouw daarvan niet over rozen ging. Het verwerven en beheren van oudheden is geen sinecure. Voor de glamour – de exposabele topstukken – valt dat nog wel mee, maar er is ook altijd veel 'ballast': materiaal dat documentair toch interessant is, 'materiële archiefstukken' van onze oudste geschiedenis, die echter veroordeeld zijn tot het depot of magazijn.

De oudste vondstdatum is evenwel verbonden aan de helft van een altaartje, gewijd aan Hercules Magusanus, dat in 1515 bij Westkapelle zou zijn opgevest en dat ook wel met de Domburgse tempel te maken zal hebben.² Bij zo'n oude vondst hoeven we de plaatsaanduiding natuurlijk niet letterlijk te nemen. We kennen maar weinig oudere vondstmeldingen uit ons land. Eén daarvan is de mijlpaal die omstreeks 1500 bij Monster

of Naaldwijk is gevonden en die zich na enige omzwervingen nu in het Rijksmuseum van Oudheden bevindt.³ Een andere is de 'Brittenburg', die in 1520 op het strand van Katwijk blootspoelde. De ouderdom daarvan staat niet vast (Romeins of Middeleeuws?), hoewel op afbeeldingen

Altaarsteen, opgedragen aan de godin Nehalennia, met versiering op de zijde, gevonden op het strand van Domburg, gegraveerd en getekend voor de heer Ewoud van Dishoek, onder het toezicht van Hendrick Cannegieter, oudheidkundige te Arnhem. Tekenaar: P. van Dijk, graveur: F. de Bakker. (ZA, Zel. III. II 442-008)

Romeinse vondsten rond de plattegrond staan. Die zijn echter zeker ten dele afkomstig van de Roomburg, het Romeinse castellum ten oosten van Leiden.⁴

Archeologie in de vroegste verzamelingen

Die vroege getuigenissen van de klassieken uit eigen bodem konden rekenen op grote belangstelling van de intellectuele elite van die tijd en werden door adellijke machthebbers graag gezien als bewijs van de afstamming van hun geslacht uit de Romeinse tijd, dat alles tot meerdere eigen roem en glorie. De zestiende en zeventiende eeuw

waren ook de tijd waarin de wereld op grote schaal vanuit Europa werd geëxploreerd en ont-sloten. Door de ontdekkingsreizen en handels-vaarten werden exotische landen bekend en wer-den al snel ook tal van bijzondere voorwerpen uit den vreemde aangevoerd, die werden uitgesteld

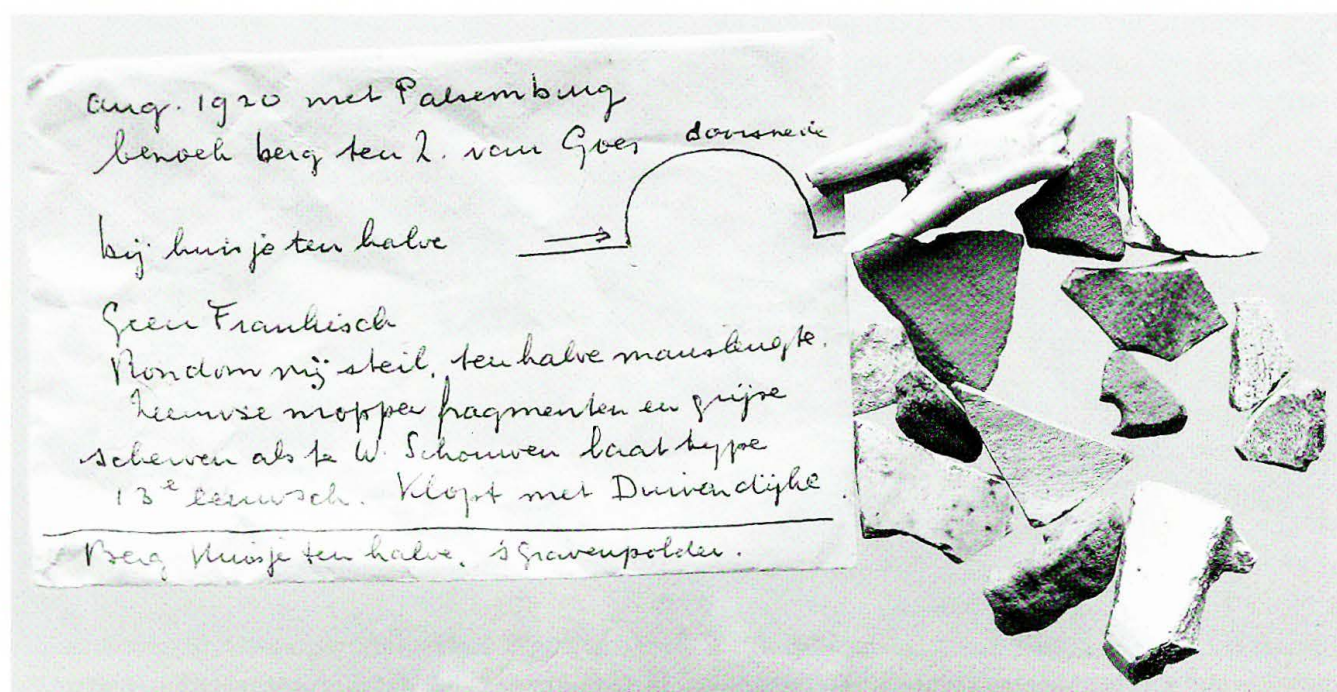
De helft van het votiefaltaartje, gewijd aan Hercules Magusa-nus dat in 1515 bij Westkapelle zou zijn opgevist. (Zeeuws Museum, G3232, foto I. Wennekes)

in de rariteitenkabinetten van welgestelde parti-culieren. Alles wat het weten waard was, werd verzameld, vooral naturalia en etnografica, maar

ook antiquiteiten.⁵ Naast de traditionele verzame-lingen van de meest uiteenlopende exotica wer-den ook gespecialiseerde verzamelingen aange-legd, met name van tropische schelpen, maar ook van munten en andere oudheden.⁶ Die kunnen gezien worden als de voorlopers van de latere, institutionele, wetenschappelijke musea en zijn dat in sommige gevallen ook daadwerkelijk geweest. Zo was het Theatrum Anatomicum van de Leidse Universiteit verlevendigd met opgezette dieren (waaronder een krokodil) en oudheden, waaronder Egyptische mummies. Die zijn het oudste bestand van het Museum van Oudheden, samen met de grote collectie klassieke beelden van Gerard van Papenbroek, die in 1743 in het bezit kwam van de universiteit en daar een plaats kreeg in de orangerie van de hortus botanicus.

Archeologie in het KZGW

Het is geheel in de lijn van deze geleerde verza-melwoede dat het Zeeuws Genootschap vanaf zijn oprichting het bijeenbrengen van collecties als een der hoofddoelen zag, en daar maakten de 'Archeologische Voorwerpen' deel van uit. In de eerste plaats waren dat bodemvondsten uit Zee-land, maar voor het Genootschap als wetenschap-pelijke omnivoor waren ook objecten die reizigers van verre hadden meegenomen welkom: uit Pom-peji, uit Carthago, in de beste traditie van het 'antiquarianisme' uit die tijd, de liefhebberij in

Diverse vondsten uit de vliedberg bij 's-Gravenpolder. (archeologische collectie Zeeuws Genootschap, foto Hazenberg Archeologie/SCEZ)

alles wat uit de oudheid stamde. Het zijn echter vreemde eenden in de bijt, waarvan het wetenschappelijk belang door het verder ontbreken van vondstgegevens nihil of zeer gering is. De collecties uit Zeeland zelf vormen daarentegen het enige archief voor de oudste geschiedenis van de provincie, voor de periode waarover geschreven bronnen ontbreken of schaars zijn: de collecties-De Man en -Gerhardt uit Domburg, de collectie-Hubregtse uit Haamstede, en ja, óók de Nehalennia-stenen.⁷ Dat is allemaal des te meer van belang omdat Zeeland een jong land is, met een daardoor beperkte maar wel bijzondere en eigen archeologie. Geen grafheuvels en urnenvelden, maar wel tempels uit Romeinse havenplaatsen, ringwalburchten en vliedbergen.

Collecties en wetenschap, de Leidse parallel

In de negentiende en het begin van de twintigste eeuw vormden verzamelingen de kern van veel natuur- en geschiedwetenschappen en van een wetenschapsbeoefening waarin classificatie een centrale rol speelde. Dat geldt niet alleen voor de archeologie, maar ook voor de etnografie, de biologische en geologische disciplines. Die positie is echter in de loop van de twintigste eeuw in toenemende mate geërodeerd. Aan de universiteit zijn onderzoek en collecties uit elkaar gegroeid. In het onderzoek in de desbetreffende vakgebieden werd classificatie geen hoofddoel meer, maar waren dat processen en veldwaarnemingen. Enerzijds waren de 'opbrengsten' daarvan niet erg museaal, anderzijds waren die onderzoeken ook niet op de collecties gebaseerd. Daardoor vervreemdden de musea in zekere zin van de universiteiten. In Leiden zijn de meeste universitaire musea op een gegeven moment afgesplitst en hebben daarbij tevens nieuwe kerntaken gekregen: kennisoverdracht aan het publiek en de brede educatie staan nu centraal. Dat geldt voor alle vakgebieden en zeker voor de archeologie.

Archeologie en collecties

In de tijd dat het Zeeuws Genootschap bestaat, heeft de archeologie als wetenschap een enorme ontwikkeling doorgemaakt op allerlei fronten. In praktische zin betekende dit dat er steeds grootschaliger opgegraven werd en steeds gedetailleerder gedocumenteerd, omdat dat nodig was voor

de kennis en inzichten die werden nagestreefd. Het ging niet meer om wat waar gevonden was, maar om hoe men geleefd had, hoe de maatschappij in elkaar zat. Wat er bewaard moet worden, zijn niet alleen meer de *showy objects*, maar ook de beenderen van dieren, de dozen met potscher-

Metaalvondsten verzameld door M.G.A. de Man (archeologische collectie Zeeuws Genootschap, foto Hazenberg Archeologie/SCEZ)

ven, de opgravingskaarten, monsters en databestanden. Wij gaan ervan uit dat die allemaal van waarde zullen zijn voor de toekomstige generaties van onderzoekers. In elk geval vormen ze tezamen onvervangbare primaire documenten over het leven van gemeenschappen in het verleden. Het zou om allerlei redenen natuurlijk beter zijn om alles netjes in de grond te laten. Later wordt het stellig beter onderzocht dan nu, zoals wij nu beter onderzoek doen dan vroeger. Bovendien spaart het opslagruimte uit, want door de massaliteit van het archeologische materiaal is dat een groot probleem geworden.

Op het moment is de oplossing dat er overal in Nederland en gescheiden van de musea depots

van bodemvondsten zijn gesticht, speciaal voor het beheer van het uit opgravingen voortvloeiende vondstmateriaal. In Zeeland is dat het PAD (Provinciaal Archeologisch Depot), ressorterend onder de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland (SCEZ). Ook de archeologische collectie van het KZGW is daar ondergebracht, al is er in principe een conservator van het KZGW die het beheer voert.⁸ Een ander deel van de collectie is in bruikleen gegeven aan het Zeeuws Museum in de Middelburgse Abdij, waar de voorwerpen (met name ook de Nehalennia-altaren) deel uitmaken van de permanente expositie. Dat zijn handzame en begrijpelijke oplossingen na het wegvallen van het eigen expositiegebouw, maar het is ook een stukje identiteitsverlies. Het eigen karakter van die collectie oude vondsten, verzameld door de pioniers van de Zeeuwse archeologie, dreigt verloren te gaan tussen al het nieuwe. Het is daarom goed dat de archeologische collectie van het KZGW nu digitaal is ontsloten. Dat past bij deze tijd waarin alles virtueel wordt gemaakt. Dat is ook prachtig, want daarmee is de collectie door iedereen te raadplegen. We moeten ons evenwel realiseren dat het echte voorwerp daarmee niet overbodig geworden is. Het origineel blijft dat unieke document, dat gemaakt en gebruikt is door de mensen in het verleden zelf, waar wetenschappers monsters van kunnen nemen en dat voor de toeschouwer die directe connectie legt met dat verleden. Daar kan geen afbeelding of afgietsel tegenop.

De toekomst

Laat ik een beetje provocerend eindigen, met de vraag: "Hoe in de toekomst?" Natuurlijk, de collectie is museologisch interessant, vanuit de optiek van de geschiedenis van het verzamelen, en gelukkig is dat nu mooi virtueel te zien, maar helaas niet meer in concreto. Moet het KZGW de oude collectie in naam blijven beheren of mogelijk het voorbeeld van andere plaatsen in weten-

schapsland volgen? Zou het niet veel praktischer zijn om de ballast van het eigendom van de verzameling over te dragen aan de instanties die het feitelijk beheer voeren, nu alles zo prachtig gedocumenteerd is, om dan zelf de aandacht te richten op een meer moderne wijze van wetenschapsbevordering op het gebied van de archeologie? Natuurlijk spreek ik slechts over de archeologische collectie en geldt dit niet voor vele van de andere waardevolle verzamelingen, zoals de Atlas en de bibliotheek. Ik voorzie de reactie al, die weinig zal verschillen van die op het initiatief van Conrad Leemans, bijna 150 jaar geleden: "Bemoei je met je eigen zaken, Zeeland zorgt wel voor zichzelf." Ja, in het geval van de digitale ontsluiting van de archeologische collectie, is dat prima het geval.

Noten

1. P. Stuart, *Nehalennia, documenten in steen* (Goes 2003), speciaal p. 28, 34-37.
2. Idem, p. 25.
3. P. Stuart, *Provincie van een imperium, Romeinse Oudheden in het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden* (Leiden 1986), p. 16.
4. Idem, p. 13.
5. E. Bergvelt, et al (red.), *De wereld binnen handbereik, Nederlandse kunst- en rariteitenverzamelingen, 1585-1735* (Zwolle 1992).
6. L. Byvanck-Quarles van Ufford, L.S. Reuder-Vles & M. Kamp-Heering (red.), *Klassieke kunst uit particulier bezit: Nederlandse verzamelingen, 1575-1975, tentoonstellings-catalogus Rijksmuseum van Oudheden, Leiden* (Leiden 1975).
7. Website www.zeeuwsgenootschap.nl; R.A. Houkes, G.P.A. Besuijen & D.R. Stiller, *Inventarisatie van de archeologische collectie van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*, Hazenberg AMZ Publicatie 2008-15 (Leiden 2008).
8. Website www.scez.nl.